Δομική οργάνωση του Τοπίου: Ιστορικές υποδείξεις για την «κατασκευή» και τη διδασκαλία του τοπιακού σχεδιασμού

Κωνσταντίνος Ν. Μωραΐτης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο τοπιακός σχεδιασμός, πολύ περισσότερο από τον αρχιτεκτονικό ή αστικό σχεδιασμό, συνδέεται με την αφαιρετική επεξεργασία στοιχείων της εξωτερικής πραγματικότητας, με στόχο τον κατασκευαστικό έλεγχο των τοπιακών διαμορφώσεων. Η ιδιαιτερότητα αυτή αφορά την ανάγκη του τοπιακού σχεδιασμού να επεξεργαστεί, πέρα από 'σκληρά' δομικά στοιχεία, φυσικά στοιχεία όπως αυτά της φύτευσης. Υποχρεώνεται έτσι να αναπτύξει διαδικασίες αφαιρετικής επεξεργασίας, τις οποίες περιγράφουμε με τον όρο «*σχηματοποίηση*» και οι οποίες χαρακτηρίζονται από κανόνες παράστασης, «δομικής» οργανωτικής παρουσίασης της εξωτερικής πραγματικότητας, δανεισμένους από άλλες περιοχές· από τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό ή τη ζωγραφική τοπιογραφία. Η δάνεια αυτή σχεδιαστική και συνθετική εμπειρία, αποτέλεσε για τον συγγραφέα οδηγό διδασκαλίας μαθημάτων ιστορίας και θεωρίας του τοπιακού σχεδιασμού. Επίσης οδηγό συγκρότησης μιας μεθόδου διδασκαλίας σχεδιασμού του τοπίου, με αποδέκτες σπουδαστές αρχιτεκτονικής. Αλλά η αφαιρετική σχεδιαστική απόδοση φυσικών στοιχείων, καταλήγει η πρότασή μας, η «*προσομοίωση*» των τοπιακών σχέσεων και ιδιαίτερα των τοπιακών μεταβολών, δανείζει στις ημέρες μας τα μορφώματά της στον σχεδιασμό γενικά, τοπιακό, αστικό ή αρχιτεκτονικό, χαρακτηρίζοντας, ακόμη ευρύτερα τον σύγχρονο πολιτισμό στο σύνολό του.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: Τοπίο, σχεδιασμός, σχηματοποίηση, προσομοίωση, αρχιτεκτονική διδασκαλία.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ

Ας στραφούμε αρχικά στους όρους «*δομή-δομικός*» και «*κατασκευή»,* επιμένοντας στην οργανωτική σημασία τους. Ας επισημάνουμε πως στη γλώσσα μας οι λέξεις «*δομή*» και «*δομικός*» δεν περιγράφουν μόνο την πρακτική της οικοδόμησης, αλλά επίσης την οργάνωση.[1] Άλλωστε, στις γλώσσες λατινικής καταγωγής επίσης, ο όρος για την οικοδομή, την κατασκευή και την οργανωτική συγκρότηση *"structure*" και ο όρος για την κατασκευή, *"construction*" εμφανίζουν εννοιολογική και ετυμολογική συγγένεια.

Εντούτοις η διερεύνησή μας δε θα επιμείνει στην οργανωτική σημασία που γενικά αποδίδεται στις κατασκευαστικές πρακτικές ή έστω στην οικειότερη προς εμάς οικοδομική κατασκευή. Με εντοπισμένη πρόθεση το αντικείμενό μας επικεντρώνεται σε ένα πρότερο στάδιο της οργανωτικής κατασκευαστικής σκέψης. ***Επιμένει στη δομική-οργανωτική σημασία της σχεδιαστικής προσέγγισης, όπως αυτή εφαρμόζεται στις πρακτικές διαμόρφωσης του χώρου, εξετάζοντας ειδικότερα τον τοπιακό σχεδιασμό, σε αντιστοιχία προς τον κτηριακό και τον αστικό.*** Σκοπός της είναι να παρουσιάσει αφ' ενός θέσεις ιστορικής-θεωρητικής προσέγγισης της Αρχιτεκτονικής Τοπίου, βασισμένες στον τρόπο σχεδιασμού της και αφ' ετέρου μια μέθοδο διδασκαλίας που απευθύνεται σε σπουδαστές αρχιτεκτονικής και επιχειρεί να τους διδάξει τον σχεδιασμό του τοπίου, με βάση τη συνθετική εμπειρία που έχουν ήδη αποκτήσει στις διδακτικές περιοχές του κτηριακού και αστικού σχεδιασμού.

Επιπλέον η εισήγηση επιχειρεί να υπερβεί τις άμεσες διδακτικές απαιτήσεις, παραπέμποντας σε θέματα που διαθέτουν επιστημολογική βαρύτητα ή, ακόμη ευρύτερο, πολιτισμικό «*επιστημικό*»[2] ενδιαφέρον. Θέματα δηλαδή τα οποία περιγράφουν το ευρύτερο πολιτισμικό πεδίο, από το οποίο, σε

[1] Στις λατινικής προέλευσης γλώσσες η αντίστοιχη προς τη λέξη «*κατασκευή*» λέξη "*construction*", χαρακτηρίζεται από σημασίες ανάλογες. Πρβλ. την καταγωγή της από τη Λατινική *constructionem* (Ονομαστική *constructio*), που προέρχεται από τη ρίζα *construct-*, της μετοχής αορίστου του ρήματος *construere*, που με τη σειρά του σημαίνει «*τοποθετώ μαζί σε σωρό, συσσωρεύω, κτίζω, φτιάχνω, ορθώνω*» και συντίθεται από το πρόθεμα *com-* «*μαζί*» + το ρήμα *struere* «*τοποθετώ σε σωρό*» (πρβλ. και *structure* (ουσ.), δομή).

[2] Με τον όρο «*επιστημικός-épistémique*», ο Γάλλος θεωρητικός Michel Foucault περιγράφει το «*ιστορικό a priori*», το ιστορικό, πολιτισμικό προαπαιτούμενο, από το οποίο καθορίζεται η παραγωγή της γνώσης σε κάθε ιστορική περίοδο (Foucault, 1966). Ώστε ο όρος δεν είναι ταυτόσημος με τον όρο «*επιστημολογικός*», δεν αναφέρεται μόνο σε επιστημονικές επιρροές, αλλά χαρακτηρίζει μάλλον ένα γενικότερο πνεύμα εποχής.

κάθε ιστορική περίοδο, η επιστημονική γνώση εκφύεται. Μπορούμε τότε να υποδείξουμε πως σήμερα, όπως και στο παρελθόν της Ευρωπαϊκής ιστορίας, το αντικείμενο του τοπίου δεν αποτελεί διεπιστημονικό αντικείμενο μόνο. Πολύ περισσότερο περιγράφει ένα εκτενέστατο πεδίο σύγκλισης πολλών πολιτιστικών και πολιτισμικών πρακτικών· πιθανόν όλων των πολιτιστικών και πολιτισμικών πρακτικών, καθώς σε καμμία από αυτές δεν θα μπορούσαμε να προσάψουμε τον χαρακτηρισμό της 'ά-τοπης' ή της 'α-τοπιακής'.

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Η συνήθης χρήση του όρου «*κατασκευή*» παραπέμπει στην υλική πραγματοποίηση, σε μια «*δομή*» υλική. Εντούτοις η υλική κατασκευή, η δομική οργάνωση και σύνθεση υλικών μερών μεταξύ τους, προϋποθέτει μια κατασκευή πρότερη, νοητική, χωρίς την οποία η υλική πραγμάτωση δεν καθίσταται δυνατή.
Ανάμεσα στη νοητική συγκρότηση και στην υλική συγκρότηση μια τρίτη κατασκευή παρεμβάλλεται. Πρόκειται για την κατασκευή παραστάσεων που επιτρέπουν στη νοητική πρόθεση να καταστεί προ-βλέψιμη, να αποκτήσει πριν την τελική της εφαρμογή, αισθητηριακή εποπτεία, παρουσιάζοντας τους όρους οργάνωσής της και επιτρέποντας τον έλεγχό της, με κριτήρια ποιοτικά και επιπλέον ποσοτικά. Η περίοδος που διανύουμε διαθέτει βέβαια αυξημένο ενδιαφέρον για αυτά τα ομοιώματα πρόβλεψης τα οποία περιγράφονται συνήθως με τον όρο «*προσομοίωση*», τονίζοντας ιδιαίτερα τη λειτουργική αξία των σύγχρονων παραδειγμάτων, με όρους μεταβολής[3]. Εντούτοις οι εικονιστικές παρουσιάσεις των κατασκευαστικών προθέσεων, χαρακτηρίζονταν πάντα από διεργασίες χρονικής ωρίμανσης. Ακόμη και όταν δεν αντιστοιχούν σε ηλεκτρονικές παραστάσεις ευχερούς αλλαγής, ακόμη και αν το κάθε σχεδίασμα είναι στατικό, όπως στον συμβατικό αρχιτεκτονικό σχεδιασμό για παράδειγμα, ακόμη και τότε οι εκδοχές των συνθετικών προτάσεων σχεδιάζονται σε δοκιμές επάλληλες, προκειμένου να ελεγχθούν και να τροποποιηθούν έως ότου προσεγγίσουν τη βέλτιστη πρόβλεψη.

Η διερεύνηση στηρίζεται σε δύο βασικές υποθέσεις. Σύμφωνα με την πρώτη ο όρος «*δομικός*» χαρακτηρίζει τη δυνατότητα νοητικής οργάνωσης, νοητικής 'κατασκευής' γενικότερα και, εξ αιτίας αυτής, την πρακτική κατασκευαστική υλοποίηση. Μεταξύ των δυο περιοχών δομικής οργάνωσης, της νοητικής αφαιρετικής αφενός και της συγκεκριμένης υλικής αφετέρου, μεσολαβεί η συγκρότηση ενδιάμεσων οργανωτικών σχημάτων που 'παρίστανται' με τρόπο εποπτικό. ***Πρόκειται για παραστάσεις ποιοτικής και ποσοτικής προσομοίωσης της πραγματικότητας τις οποίες περιγράφουμε με τον όρο 'σχεδιασμός'*** και οι οποίες συνιστούν καθοριστική συνθήκη εξελιγμένης και περίπλοκης δομικής οργάνωσης και άρα ελεγχόμενης κατασκευής.
Η δεύτερη υπόθεση επιμένει πως η δομική συνθήκη δεν αποκαλύπτεται με τη μεγαλύτερη δυνατή έμφαση κατά τη συγκρότηση 'σταθερών' κτηριακών κατασκευών, όσο κατά την προσπάθεια διαμόρφωσης των ***φυσικών στοιχείων του τοπίου*** καθώς, σε αυτήν τη δεύτερη περίπτωση, το αντικείμενο της παρέμβασης δεν αναφέρεται σε ανθρωπογενή δομικά στοιχεία, τα περισσότερα από τα οποία έχουν ήδη υποστεί επεξεργασία κανονικοποίησης, αλλά σε στοιχεία που χαρακτηρίζονται από φυσική ακαθοριστία.

3. Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΩΝ ΤΡΟΠΩΝ ΤΟΠΙΑΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Ας επιμείνουμε στην προηγούμενη καταληκτική παρατήρηση. Η τοπιακή διαμόρφωση, αντίθετα από τη διαμόρφωση κτηριακών κατασκευών, μπορεί να αναφέρεται, σε μεγάλο βαθμό, σε στοιχεία φυσικά που η ακανονιστία τους υποχρεώνει τον πολιτισμό να παρέμβει με εξαρχής εμφανέστατη δράση ελέγχου. Για τον λόγο αυτό θεωρούμε σημαντικό να εξεταστούν ιστορικά τα εξελικτικά παραδείγματα 'δομικής προσομοίωσης', σχεδιασμού του τοπίου και να αντιμετωπιστεί το σχέδιο τόσο ως κεντρικότατη δομική κατασκευή το ίδιο, όσο και ως προαπαιτούμενο για οποιανδήποτε τελική κατασκευαστική υλική πραγμάτωση. Η προσέγγιση αυτή εμφανίζει ασφαλή διδακτική ακολουθία για την ιστορική παρουσίαση των διαδοχικών διαφορετικών θεωρήσεων και των τάσεων σχεδιασμού του τοπίου, ενώ αναδεικνύει επιπλέον, σε εύρος χρόνου, την ισχύ της βασικής θεωρητικής θέσης σύμφωνα με την οποία διερευνούμε τον τοπιακό σχεδιασμό, ως διαδικασία αφαιρετικής δομικής-οργανωτικής επεξεργασίας της φυσικής πραγματικότητας.

[3] Ως «*προσομοίωση – simulation*» ορίζεται η μίμηση της λειτουργίας διαδικασιών ή συστημάτων του 'πραγματικού' κόσμου σε διάρκεια χρόνου.

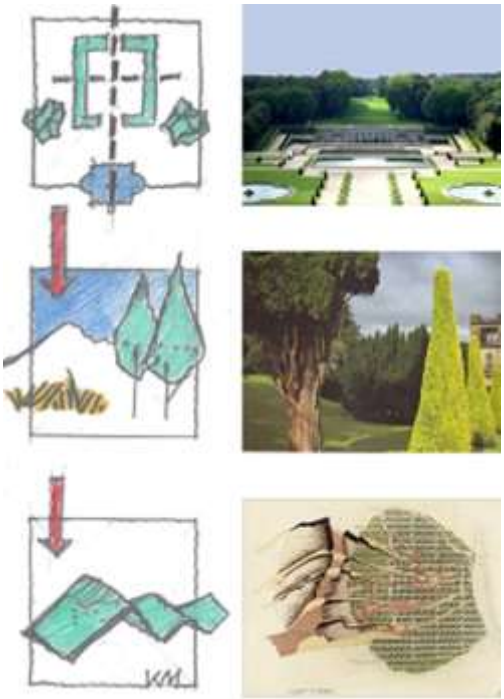

Εικ. 1: *Τρεις χαρακτηριστικές στάσεις τοπιακού σχεδιασμού. Σε αντιστοιχία με την ευκλείδεια γεωμετρία κτηριακών και αστικών κατασκευών, με φυσικότροπη προσέγγιση, με όρους τοπολογικής μεταβολής.*

3.1. Ο ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΤΟΠΙΟΥ ΚΑΙ Ο ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ ΜΕ ΤΟΝ ΚΤΗΡΙΑΚΟ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ

Η εμφανέστερη ανάλογη συνθήκη κανονιστικής παρέμβασης χαρακτηρίζει τις προσεγγίσεις τοπιακής διαμόρφωσης που ξεκινούν από την περίοδο της Αναγέννησης και συνεχίζονται κατά την περίοδο του Baroque. Σε όλο αυτό το ιστορικό εύρος, ο σχεδιασμός κήπων και τοπιοτεχνικών παρεμβάσεων προβάλλει ως κεντρική στάση την εφαρμογή γεωμετρικών κανόνων ανάλογων προς αυτούς της κτηριοδομικής συγκρότησης ή, στην περίπτωση της περιόδου του Baroque ιδιαίτερα, της πολεοδομικής αστικής σύνθεσης. Ακόμη περισσότερο οι συνθετικοί τρόποι του τοπιακού σχεδιασμού φαίνεται να μιμούνται ευθέως τον κτηριακό σχεδιασμό, όπως δηλώνει η αναγεννησιακή αρχή της "*stanza*", της διαμόρφωσης δηλαδή αυτοτελών συνθετικών ενοτήτων, αντίστοιχων προς ασκεπή 'πράσινα' δωμάτια. Η επιβολή άλλωστε της προοπτικής θεώρησης, κατά την Αναγέννηση και η επικράτηση της ψευδαισθησιακής της εκδοχής, της «*αναμόρφωσης*», κατά τον 17ο αιώνα, αποδεικνύουν τον ενιαίο οπτικό έλεγχο κτηριακών, αστικών και τοπιακών 'δομών' (Μωραΐτης, 2012).

3.2. ΦΥΣΙΚΟΤΡΟΠΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΤΟΠΙΟΥ ΣΕ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΑ ΜΕ ΤΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΤΟΠΙΟΓΡΑΦΙΑ

Η πορεία προς τον 18ο αιώνα ταυτίζεται με την ανάπτυξη του Εμπειρισμού στις περιοχές της φιλοσοφίας και της θεωρίας των επιστημών και, σε αντιστοιχία, με την ανάπτυξη της 'φυσικότροπης' στάσης στις διαμορφώσεις και στον σχεδιασμό του τοπίου. Ο όρος 'φυσικότροπη' υποδεικνύει βέβαια όχι τη φυσική εκδοχή, αλλά την πολιτιστική, έντεχνη παρέμβαση η οποία υποκρίνεται την αφελή φυσικότητα. Η εμφάνιση εξάλλου των όρων «*αρχιτεκτονική τοπίου*», όπως και η ζωγραφική δεινότητα των δημιουργών, αποδεικνύει τη σύνδεση της συνθετικής τους παιδείας με άλλες εκφραστικές περιοχές. Εξειδικεύοντας τις παρατηρήσεις μπορούμε να επιμείνουμε στην επιρροή της ζωγραφικής τοπιογραφίας, από την οποία θα προέλθει άλλωστε και ο όρος «*γραφικός*», κατ΄ ουσίαν «*ζωγραφικός, picturesque*», συμπληρώνοντας όμως πως αυτή η ζωγραφική συνθετική θεώρηση υπονοεί επίσης συνθετικούς κανόνες, συσχετισμένους τόσο με αντιλήψεις δισδιάστατης σύνθεσης όσο και με την εκφραστική προσπάθεια ανάδειξης του τοπιακού βάθους. Συνδέεται επιπλέον με την ανάπτυξη ενός καμπυλόσχημου ιδιώματος σχεδιασμού προορισμένου να ενισχύσει το αίσθημα της φυσικής τυχαιότητας, επεξεργασμένο εντούτοις συχνά με ακραία σχεδιαστική επιτήδευση (Hogarth, 1753), όπως αποδεικνύει και το παράδειγμα του Εθνικού Κήπου της Αθήνας (Μωραΐτης, 2014).

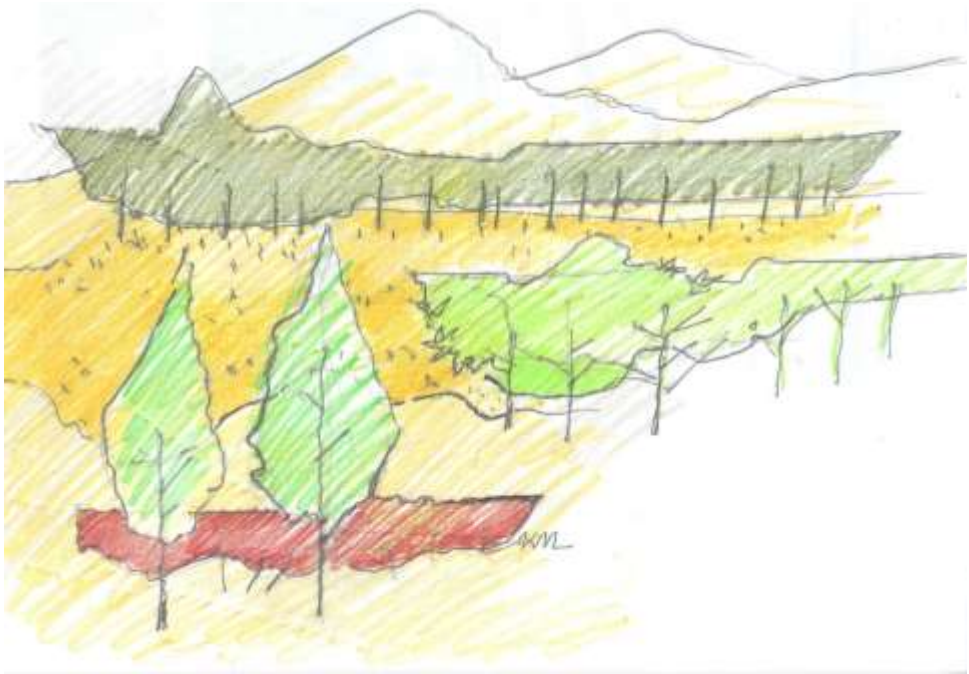

Εικ. 2: *Φυσικότροπος σχεδιασμός σε αντιστοιχία προς τη ζωγραφική τοπιογραφική σύνθεση.*

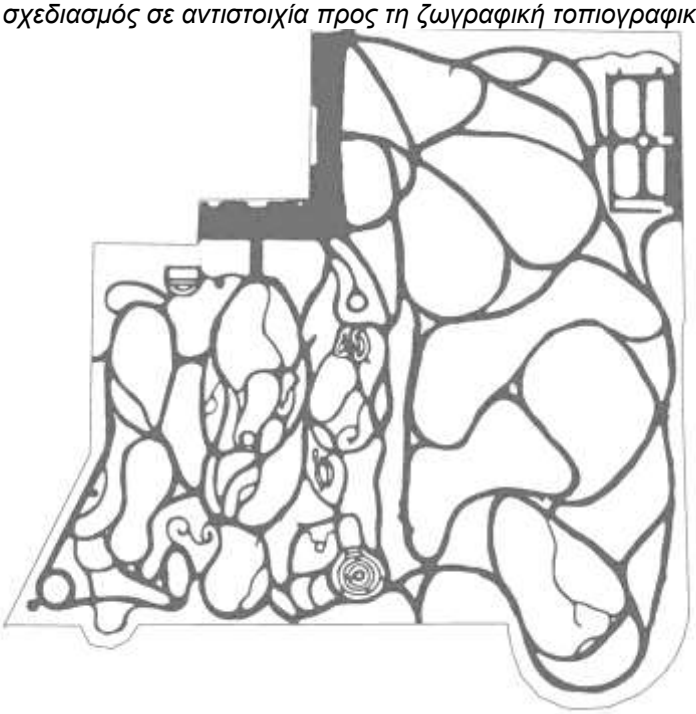

Εικ. 3: *Οι καμπυλόσχημες διαδρομές κίνησης στο αρχικό σχεδίασμα του Εθνικού Κήπου της Αθήνας.*

Σημαντικό είναι εν προκειμένω να τονιστεί πως με την είσοδο στο 18ο αιώνα παρατηρούμε μια προσπάθεια προσέγγισης του φυσικού παραδείγματος που δεν αφορά τις επιστήμες μόνο. Πολύ ευρύτερα αναφέρεται στο γενικότερο πολιτισμικό υπόβαθρο από το οποίο οι επιστήμες αναδύονται. Είναι λοιπόν γενικότερης, πολιτισμικής-«*επιστημικής*» προέλευσης, με τη χρήση του όρου που ο Michel Foucault εισάγει. Αυτή η μεταστροφή ενισχύεται από την ανάπτυξη των τάσεων του Ρομαντισμού, στα τέλη του 18ου και κατά τον 19ο αιώνα και διατρέχει το σύνολο της έκφρασης των κοινωνιών[4] για να ανακοπεί τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα. Καθορίζει τόσο καλλιτεχνικά ρεύματα όπως η Art Nouveau, ο Modernismo Catalán, το Jugendstil που με κάθε τρόπο προβάλλουν

[4] Η «*Νέα Τέχνη*» θεωρήθηκε 'συνολική' μορφή έκφρασης και επεκτάθηκε στην αρχιτεκτονική, στον κορμό των καλών τεχνών, στις γραφικές τέχνες, τον σχεδιασμό εσωτερικών χώρων και στον σχεδιασμό κοσμημάτων, επίπλων, υφασμάτων και κάθε είδους χρηστικού εξοπλισμού. Αλλά συνυπάρχει επίσης με την άνθηση μιας πρώιμης 'πράσινης' τοπιακής πολεοδομίας.

το φυσικό παράδειγμα όσο και την πραγματική διαχείριση χώρου, με την απαίτηση για δημόσια πάρκα και δίκτυα πράσινων αστικών δικτύων που αποκαλούμε "*Park Movement*". Δικαιούμαστε επομένως να της αποδώσουμε πολιτιστική και πολιτισμική ευρύτητα και να την παραβάλουμε επιπλέον με την περίοδο που διανύουμε, παρατηρώντας πως επιχειρεί να μεταβάλλει τους όρους παράστασης ή, με καταχρηστική έστω χρήση του όρου,[5] της «*προσομοίωσης*» των δομικών κατασκευών σε πολλά πεδία σχεδιασμού.

3.3. ΕΙΣΑΓΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ «ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ»

Με το τέλος του 18ου αιώνα οι Ευρωπαϊκές κοινωνίες έχουν ήδη φθάσει σε επιστημικές και επιστημολογικές συγκροτήσεις με εκτεταμένη εμπειρία κανονιστικής διαχείρισης των φυσικών συνθηκών, είτε αυτή περιγράφεται με τις παλιότερες Νευτώνειες *Μαθηματικές Αρχές της Φυσικής Φιλοσοφίας*, *Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica* είτε με την *Αναλυτική Μηχανική*, *Mécanique Analytique* του Joseph-Louis Lagrange (Lochak, 1994). Ανάλογα έχουν διεξέλθει την εμπειρία κανονικοποίησης των τοπιακών σχέσεων στη βάση Ευκλείδειων αυστηρών σχεδιασμάτων είτε στη βάση φυσικότροπων διευθετήσεων. Δεν είναι λοιπόν παράδοξη η διατύπωση, δια χειρός Immanuel Kant, της θεωρίας του «*Σχηματισμού - Schematismus*» (Kant, 1979: 155-168 κ' 2005: 272). Της θεωρίας δηλαδή εκείνης η οποία αναφέρεται στην αφαιρετική συγκρότηση σχέσεων ή και μορφικών αποδόσεων της πραγματικότητας. Αυτή όμως η συγκρότηση «*σχημάτων*» αποτελεί προφανώς τη βάση κανονιστικών νοητικών 'κατασκευών' διαχείρισης της πραγματικότητας και επομένως και τη βάση προσέγγισης των υλικών κατασκευών. Τη βάση εντέλει μια διαρκούς προσπάθειας «*σχηματοποίησης – schematization*», όπως θα την αποκαλέσει σε χρόνο ύστερο ο Jean Piaget (Richmond, 1970: 110).

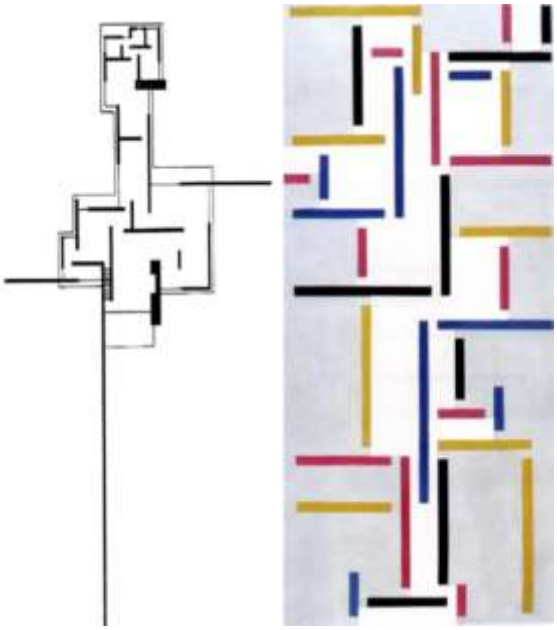

Εικ. 4: *Τα αφαιρετικά συνθετικά παραδείγματα του τοπιακού μανιφέστο Freedom in the Garden. Brick House, αριστερά και Rhythm of a Russian Dance, δεξιά.*

3.4. Η ΝΕΩΤΕΡΙΚΗ ΥΠΟΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΖΩΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΦΑΙΡΕΤΙΚΟΥ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

Η χρήση των όρων «*σχήμα*», «*σχηματοποίηση*» από τον γράφοντα, προκειμένου να περιγράψει τους όρους τοπιακής σύνθεσης φυσικών στοιχείων, φύτευσης κύρια και τελικά τους όρους σχεδιασμού εν

[5] Καταχρηστική με την έννοια ότι δεν αποδίδουν οι παραστάσεις αυτές το αίσθημα της μεταβολής, όπως ο σύγχρονος όρος "*simulation*" υποδεικνύει. Εντούτοις οποιοδήποτε συνθετική προσπάθεια υποχρεώνεται συνήθως σε μια επαλληλία σχεδιαστικών προσεγγίσεων, αποδίδοντας, ακόμη και με συμβατικό σχεδιαστικό τρόπο αλληλουχίες μεταβαλλόμενων αποδόσεων.

γένει, αποτέλεσε μια διδακτική έκλαμψη, καθορισμένη βέβαια από την επιρροή της τέχνης εκείνης, της αρχιτεκτονικής η οποία επίμονα διαχειρίζεται την κατασκευή της πραγματικότητας μέσω γεωμετρικών, σχηματοποιημένων μορφών (Μωραΐτης, 2006, 2012 κ' 2013). Ενισχύθηκε εντούτοις ιδιαίτερα από τον εντοπισμό του μανιφέστο των Αμερικανών τοπιοτεχνών *Freedom in the Garden* (Rose, 1993), δημοσιευμένου το 1938 το οποίο επιχειρεί να μεταφέρει στην περιοχή του τοπιακού σχεδιασμού συνθετικά πρότυπα συγκροτημένα στην περιοχή της αρχιτεκτονικής σύνθεσης ή της αφαιρετικής ζωγραφικής. Συγκεκριμένα το πρότυπο της κάτοψης της *Brick House* του Mies van der Rohe και του πίνακα *Rhythm of a Russian Dance* του Theo van Doesburg.

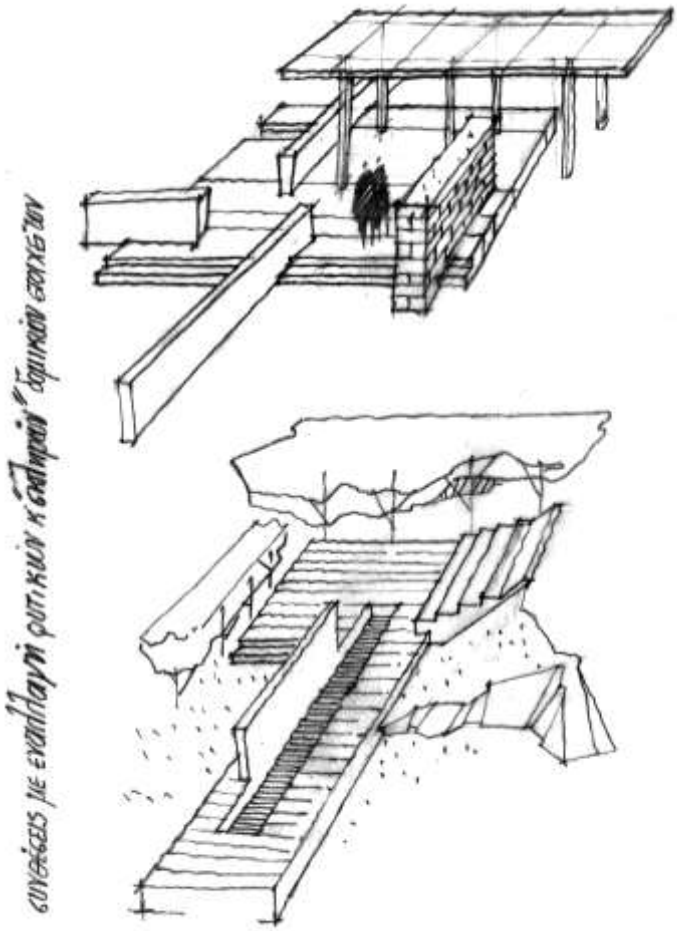

Εικ. 5: *Σχολιάζοντας συνθετικά το παράδειγμα του Brick House, ως υπόδειγμα τοπιακού σχεδιασμού. Με σκληρά δομικά στοιχεία μόνο (επάνω) και με σκληρά δομικά στοιχεία και στοιχεία φύτευσης (κάτω).*

3.5. Η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΤΟΠΙΟΥ, Η ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΤΗΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΚΑΙ Η ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΜΕ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Η γνώση του προηγούμενου κειμένου ενίσχυσε αφ΄ ενός την άποψη πως η θεωρία του Σχηματισμού μπορούσε να αποτελέσει οδηγό ιστορικής κατάταξης των παραδειγμάτων τοπιακού σχεδιασμού και αφ΄ ετέρου πως θα μπορούσε να συνεισφέρει μια μεθοδολογία διδασκαλίας τοπιακής σύνθεσης σε σπουδαστές αρχιτεκτονικής. Το κείμενο αυτό υποδεικνύει, με ρητό καταδεικτικό τρόπο τη δυνατότητα μεταφοράς παραδειγμάτων από τον αρχιτεκτονικό στον τοπιακό σχεδιασμό, όχι με όρους υλικής αντιστοιχίας, αλλά με όρους συνάφειας αφαιρετικών συνθετικών παραδειγμάτων, συσχετισμού συνθετικών «*σχημάτων*» πέρα από την αρχική υλική τους εξειδίκευση. Αν αυτό είναι σαφές στο παράδειγμα του *Brick House*, γίνεται ακόμη σαφέστερο κατά τη ρητή αναφορά στον πίνακα του Van Doesburg, Εδώ δεν υφίσταται καμμία, έστω και έμμεση υπόδειξη κατασκευαστικής υλικότητας, αλλά συνθετικοί συσχετισμοί σχημάτων-γραμμών που μπορούν, κατά περίπτωση, να υποστούν

διαφορετικές υλικές ερμηνείες. Τότε, στοιχεία φύτευσης μπορούν να συντεθούν σε αναλογία προς μια δυσδιάστατη ζωγραφική σύνθεση, αλλά ανάλογα μπορούν να συντεθούν και αυστηρότερες γεωμετρικές μορφές, όπως αυτές που αντιστοιχούν σε μια κτηριακή, 'σκληρότερη' από άποψη υλικότητας σύνθεση. Η κοινή συνθετική τους ερμηνεία μπορεί τότε να υποδειχθεί με βάση την υπαγωγή τους σε κοινούς αφαιρετικούς συσχετισμούς. Ώστε ανατρέχοντας στη θεωρία της «σχηματοποίησης» μπορούμε να υποστηρίξουμε περιπτώσεις συνθετικών σχημάτων που διεισδύουν σε περιοχές σχεδιασμού, διαφορετικές από εκείνες στις οποίες συγκροτήθηκαν. Την πρώτη περίοδο ανάλογης επιστημικής διείσδυσης την περιγράψαμε ήδη ως μεταφορά κτηριακών προτύπων, αυστηρής γεωμετρίας, στον κηποτεχνικό και τοπιακό σχεδιασμό. Τη δεύτερη ως μεταφορά φυσικότροπων προτύπων, ζωγραφικής συνθετικής επιρροής, στον τοπιακό σχεδιασμό ή στον σχεδιασμό κτηρίων· ακόμη και στον σχεδιασμό αντικειμένων.[6] Η τάση αυτή προβολής του φυσικού παραδείγματος θα ανακοπεί όπως σχολιάσαμε ήδη, στις αρχές του 20ου αιώνα, για να προσφέρει τη θέση της σε αυστηρότερα συνθετικά πρότυπα σχεδιασμού του τοπίου, καθορισμένα από την αφαιρετική αρχιτεκτονική ή ζωγραφική σύνθεση, όπως υποδεικνύει για παράδειγμα το τοπιακό μανιφέστο *Freedom in the Garden*.

Η επόμενη μετατόπιση του συνθετικού 'εκκρεμούς' που κινείται άλλοτε προς τη στήριξη της ανθρωπογενούς ευκλείδειας γεωμετρίας και άλλοτε προς το ενδιαφέρον για τη φυσική ακανονιστία, την καμπυλόσχημη γεωμετρία μίμησης τους φυσικού, την περιγραφή της μεταβολής, αφορά την εποχή μας, όταν για δεύτερη φορά στα νεότερα χρόνια, μετά την διατύπωση της «*Νέας Τέχνης*» του τέλους του 19ου αιώνα, η φυσική αναφορά, εντονότατα τοπιακή πλέον, εγκαθίσταται στο συνολικό εύρος των τεχνών του σχεδιασμού. Δεν πρόκειται μόνο για περιβαλλοντικά προσανατολισμένη πρόσληψη, για πράσινα κτήρια, φυτεμένα δώματα, τοπιακή πολεοδομία, αστικές καλλιέργειες, αλλά για μεταβολή των όρων σύνθεσης, για διαφορετικούς όρους σχηματοποίησης, για κτηριακές ή αστικές πτυχώσεις, για παραμετρικό αστικό σχεδιασμό, για τοπολογικά μορφώματα που εγκαθίστανται ακόμη και στον σχεδιασμό των επίπλων.[7] Αυτή η σύγχρονων όρων σχηματοποίηση, διαφορετική από την παλαιότερη ευκλείδεια, υποδεικνύει πως περιοχές της αφαιρετικής μαθηματικής σκέψης, όπως τα τοπολογικά μαθηματικά ή η θεωρία των καταστροφών, χαρακτηρίζονται από ενόραση τοπιακή και πως οι όροι του σύγχρονού σχεδιασμού, η προσομοίωση της μεταβολής, επιτρέπουν να προσεγγίσουμε μορφώματα μιας κινούμενης εδαφικής επιφάνειας, μιας *Terre Meuble*, μιας *Earth (that) Mooves*, μιας γης που κινείται[8] και που το πρότυπό της τείνει να καθορίσει πολλές ταυτόχρονα περιοχές σχεδιασμού. Ακόμη και οι προσομοιώσεις της Υπολογιστικής Μηχανικής, των Computational Mechanics, θυμίζουν τοπιακές επιφάνειες, καθώς αντιλαμβανόμαστε πια πως αν η βαθύτερη υπόδειξη της παλαιότερης αρχιτεκτονικής μας πρόσληψης είναι 'αντικειμενότροπη', η υπόδειξη των τοπιακών σχέσεων είναι πρώτιστα υπόδειξη πεδίου και εντέλει πεδίου μεταβολών.

4. ΠΡΟΤΑΣΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΠΙΑΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΣΕ ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ

Με τις προηγούμενες αναφορές έχουμε πλέον ολοκληρώσει την περιγραφή της ιστορικής ακολουθίας των παραδειγμάτων, υποδεικνύοντας, πέρα από τη βάση διδασκαλίας της ιστορίας των τοπιακών θεωρήσεων, τη βάση της διδακτικής μεθοδολογίας του σχεδιασμού του τοπίου. Με ακριβέστερο τρόποι έχουμε μόλις προτείνει μια κοινή θεωρητική βάση, στηριγμένη στην πρόταση της σχηματοποίησης, ικανή να υποστηρίξει τόσο τη διδασκαλία της ιστορίας των τοπιακών θεωρήσεων, όσο και τη διδασκαλία του τοπιακού σχεδιασμού.

[6] Πρβλ. προηγούμενη αναφορά στα κινήματα τέχνης Art Nouveau, Modernismo Catalán, Jugendstil.
[7] Η αναφορά στον Bernard Caches και στο χαρακτηριστικό κείμενό του *Terre Meuble* (Cache, 1989). Πρόκειται ξανά για μια τάση που διατρέχει το σύνολο του σχεδιασμού, όπως και στο παλαιότερο παράδειγμα της «*Νέας Τέχνης*». Πρβλ. και υποσημείωση 4.
[8] Ό. π.

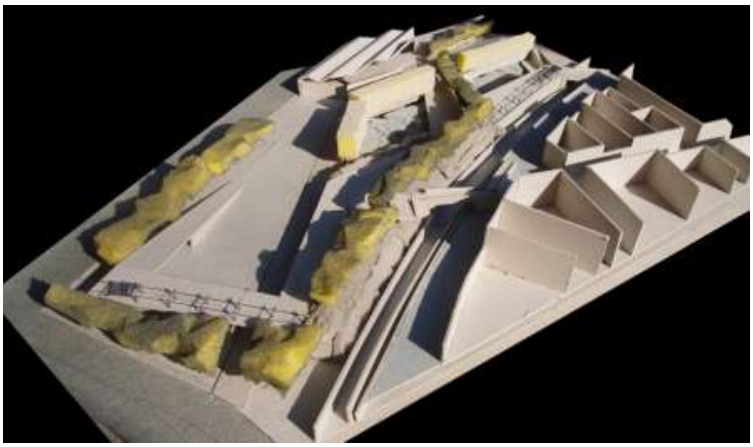

Εικ. 6: *Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, μάθημα 8ου 6μήνου με θέμα «Τοπιακή Παρέμβαση στην περιοχή του Κεραμεικού». Δομική χρήση της φύτευσης.*

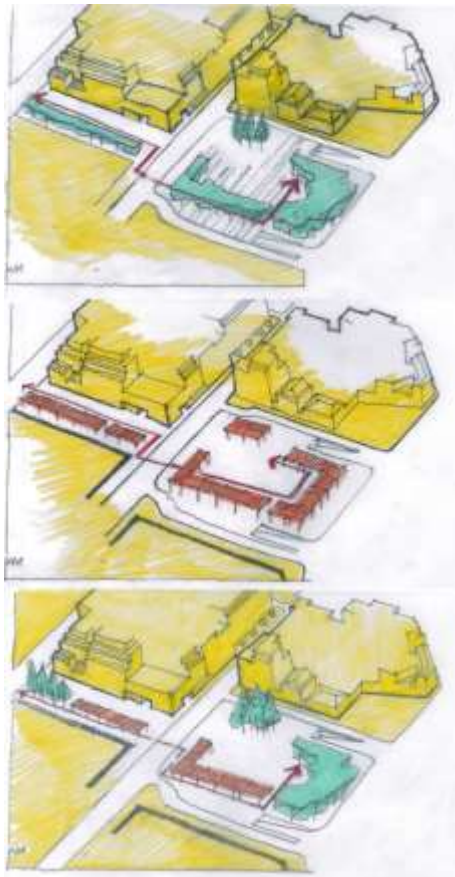

Εικ. 7: *Διδακτικά παραδείγματα διαμορφώσεων σε αστική πλατεία, με χρήση φύτευσης μόνο, με χρήση 'σκληρών' κατασκευών μόνο και με ανάμειξη στοιχείων. Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, μάθημα 8ου 6μήνου.*

Μπορούμε, θα ισχυριστούμε, να διδάξουμε τον σχεδιασμό των φυσικών στοιχείων, το κυριότερο παράδειγμα είναι αυτό της φύτευσης, υποβάλλοντάς τα σε συνθήκη σχηματοποίησης, ώστε η αφαιρετική πρόσληψή τους να προσεγγίζει την αρχιτεκτονική σύνθεση σε αναλογία με τη συνθετική εμπειρία που οι σπουδαστές αρχιτεκτονικής ήδη διαθέτουν. Η επεξεργασία του εδάφους μπορεί να υποστεί την έμφαση της τρίτης διάστασης, ενώ η φύτευση μπορεί να υποστεί επεξεργασία με όρους επιφανειών, δομικών όγκων, χρωματικών συσχετισμών. Οι χωρικές διαμορφώσεις μπορούν επομένως να συγκροτηθούν βασισμένες στη διαμόρφωση του φυσικού εδάφους, στη χρήση στοιχείων νερού και στη χρήση της φύτευσης, επιμένοντας μόνο σε αυτά ή 'αναμειγνύοντας' τα με 'σκληρότερες' δομικές κατασκευές· σκληρές επιφάνειες, στέγαστρα, κτηριακές ενότητες μικρότερες ή μεγαλύτερες. Επιμένοντας στη φύτευση ειδικά, μπορούμε να μιλήσουμε για τη «*δομική*» χρήση της,

επανακάμπτοντας στις εισαγωγικές μας παρατηρήσεις, για την οργανωτική-συνθετική σημασία του όρου «*δομή*». Σύμφωνα με τη διατύπωση αυτή πρέπει να συμφωνήσουμε πως η σχηματοποίηση υποδεικνύει τη βασική νοητική «*δομική*» διεργασία, επιλέγοντας τα βασικού ενδιαφέροντος χαρακτηριστικά της εξωτερικής πραγματικότητας, ώστε να τα οργανώσει σε «*σχήματα*», σε νοητικά προ-σχέδια της πραγματικότητας που μπορούν να παρουσιαστούν στη συνέχεια ως εικάσματα, ως σχεδιάσματα ή να καθορίσουν με τη σύγχρονή μας προσέγγιση, όρους προσομοίωσης. Μένει να εξηγήσουμε στους σπουδαστές πως οι όροι σχεδιασμού 'καθ' υπέρβασιν' της συγκεκριμένης υλικότητας, οι όροι αφαιρετικής ομοίωσής της, προσομοίωσής της, υπήρξαν πάντοτε συστατικό στοιχείο της κατασκευαστικής τεχνολογίας. Η μεταβολή τους είναι αδύνατο να μην επηρεάσει τη σχέση μας με την υλική πραγματικότητα, παλιότερα και τώρα.

Εικ. 8: *Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, διπλωματική εργασία με θέμα την τοπιακή διαμόρφωση των πηγών του Αχέροντα. Δομική επεξεργασία της φύτευσης, με στόχο την ενίσχυση του τοπιακού βάθους.*

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Υποδείξαμε μόλις στην καταληκτική παράγραφο της παρουσίασής μας, πως η αρχιτεκτονική 'τεχνολογία' αποτελεί, μεταξύ των άλλων, τεχνο-λογία παραγωγής σχεδιαστικών τεχνικών, προσομοίωσης ή έστω στατικής σχηματικής απόδοσης της πραγματικότητας, γεγονός που αποδεικνύεται με ισχυρότατο τρόπο κατά την ανάγκη παράστασης και επεξεργασίας φυσικών στοιχείων όπως συμβαίνει στην περίπτωση του τοπιακού σχεδιασμού.
Ειδικότερα σχολιάσαμε τον σχεδιασμό του τοπίου από την Αναγέννηση έως τη νεωτερική περίοδο και υποδείξαμε τα συνθετικά πρότυπά του ως προερχόμενα είτε από την περιοχή του κτηριακού και αστικού σχεδιασμού είτε από την περιοχή της ζωγραφικής τοπιογραφίας. Με τον τρόπο αυτό επιχειρήσαμε να εισάγουμε τη «*δομική*» θεωρητική θέση της σχηματοποίησης των φυσικών στοιχείων ως χαρακτηριστικό του τοπιακού σχεδιασμού, να συγκρίνουμε τη σχηματοποίηση αυτή με τα αρχιτεκτονικά κυρίως και δευτερευόντως με τα ζωγραφικά συνθετικά πρότυπα και να στηρίξουμε στη βάση αυτή τη διδασκαλία της ιστορίας των θεωρήσεων του τοπίου και τη διδακτική του τοπιακού σχεδιασμού σε σπουδαστές αρχιτεκτονικής.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στον φίλο αεροναυπηγό και πολιτικό μηχανικό Δημήτρη Βαρτζιώτη, για τις υποδείξεις του, σχετικά με τη σημασία της προσομοίωσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Foucault, M. (1966). *Les Mots et les Choses. Une archéologie des sciences humaines*. Paris: Éd. Gallimard.
Hogarth, W. (1753). *The Analysis of Beauty, written with a view of fixing the fluctuating Ideas of Taste*. London: J. Reeves Ed.
Kant, I. (1979). *Κριτική του Καθαρού Λόγου*. Τόμος Ι, ΙΙ. Μετ. Α. Γιανναρά. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση.
Kant, I. (2005). *Κριτική της Κριτικής Ικανότητας*. Μετ. Χ. Τασάκος. Αθήνα: Εκδ. Ροές.
Lochak, G. (1994): *La Géométrisation de la Physique*. Paris: Éd. Flammarion.

Μωραΐτης, Κ. (2006). «*Ο πολιτιστικός έλεγχος του τοπίου και οι τρόποι παράστασής του*». In Τροβά Β., Μανωλίδης Κ. & Παπακωσταντίνου Γ. (Eds.), *Η αναπαράσταση ως όχημα αρχιτεκτονικής σκέψης*. 54-65. Αθήνα: Εκδ. Futura.
Μωραΐτης, Κ. (2012). *Το Τοπίο πολιτιστικός προσδιορισμός του τόπου. Παρουσίαση και θεωρητικός συσχετισμός των σημαντικότερων νεότερων προσεγγίσεων της τοπιακής επεξεργασίας του τόπου*. Αθήνα: Διδακτορική Διατριβή ΕΜΠ.
Μωραΐτης, Κ. (2013). «*Η Σχηματοποίηση κατά την Τοπιακή Ερμηνεία. Ο συσχετισμός της θεωρητικής πρότασης του Σχηματισμού, με την Αισθητική Θεώρηση και τον Σχεδιασμό του Τοπίου*» - "*Schematism as a means for Landscape Interpretation. Schematism as a theory concept, and its correlation to Landscape Aesthetics and Landscape Design*". Ανακοίνωση 23ο Διεθνές Συνέδριο Φιλοσοφίας - 23rd World Congress of Philosophy (WCP 2013), με θέμα "*Philosophy as Inquiry and way of Life*". Συμμετοχή στον θεματικό Τομέα 01: Αισθητική και φιλοσοφίες της τέχνης.
Μωραΐτης, Κ. (2014). "*Re-designing garden history: Research program for the upgrade of the National Garden of Athens*". In *6th International Congress on "Science and Technology for the Safeguard of Cultural Heritage in the Mediterranean Basin". Proceedings, V.1.* 412-420. Roma*:* Ed. Valmar.
Richmond, P. G. (1970). *Εισαγωγή στον Πιαζέ*. Αθήνα: Εκδ. Υποδομή.
Rose, J. C. (1993). *"Freedom in the Garden"*. In M. Trieb (Ed.), *Modern Landscape Architecture: A critical review.* 68-71. Cambridge: MIT Press.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Αρχιτέκτων Μηχανικός, Καθηγητής Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π. Μεταπτυχιακές σπουδές: Ηθικής και Πολιτικής Φιλοσοφίας (Πανεπιστήμιο Paris I – Panthéon – Sorbonne) και Αραβικών Σπουδών (Μεταπτυχιακό Κέντρο Ε.Μ.Κ.Α.Ι.Σ. Παντείου Ανωτάτης Σχολής). Διδάκτωρ ΕΜΠ, με θέμα διατριβής «*Το Τοπίο Πολιτιστικός Προσδιορισμός του Τόπου. Παρουσίαση και θεωρητικός συσχετισμός των σημαντικότερων νεότερων προσεγγίσεων της τοπιακής επεξεργασίας του τόπου*». Διδάσκει στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του Ε.Μ.Π. από την περίοδο του 1983. Βασική επαγγελματική ενασχόληση με την κτηριακή αρχιτεκτονική. Από την περίοδο του 1996 εντούτοις ξεκινά μια «εξώγαμη» σχέση με θέματα που αφορούν τη θεωρία και τις διαμορφώσεις τοπίου. Η σχέση αυτή νομιμοποιήθηκε με την επίσημη διδασκαλία του σεμιναρίου «*Ιστορία και Θεωρία του Τοπίου: Η Σχηματοποίηση κατά την Τοπιακή Ερμηνεία*», στο πλαίσιο του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «*Αρχιτεκτονική – Σχεδιασμός του Χώρου*» της Σχολής Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π. Διακρίσεις και βραβεύσεις σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, πανελλήνιους, παγκύπριους και διεθνείς με αντικείμενο τον κτηριακό, αστικό και τοπιακό σχεδιασμό.